

Turizm Faaliyetleri ve Ekonomik Büyüme ile Gelir Eşitsizliği Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği

Investigation of the Relationship between Tourism Activities and Economic Growth and Income Inequality: The Example of Developed and Developing Countries

Hikmet AKYOL¹

¹Gümüşhane Üniversitesi, Şiran Mustafa Beyaz Meslek Yüksekokulu, Gümüşhane, Türkiye

ORCID:

H.A.: 0000-0001-9119-7416

Corresponding Author:

Hikmet AKYOL

Email:

hikmetakyol76@gmail.com

Citation: Akyol, H. (2020). Turizm Faaliyetleri ve Ekonomik Büyüme ile Gelir Eşitsizliği Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10 (4): 966-977.

Submitted: 26.09.2020

Accepted: 3.12.2020

Özet

Turizm, çeşitli kanallar aracılığıyla ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Bunlar arasında ülkelerin ihtiyaç duyduğu döviz finansmanını sağlaması, teknolojik gelişme ve yenilikleri zorunlu kılması, rekabetçiliği arttırması ve istihdamı desteklemesi gibi başka birçok faydası sıralanabilir. Turizmin ekonomik büyümenin yanı sıra yakın ilişkili olduğu bir diğer faktör gelir eşitsizliğidir. Gelir eşitsizliği, özellikle gelişmekte olan ülkelerde önemli bir sosyo-ekonomik sorun olarak görülmekte ve politika uygulayıcıları ile hükümetler tarafından en öncelikli politika amaçları arasında sayılmaktadır. Bu çalışmada turizm ve ekonomik büyüme ile gelir eşitsizliği arasındaki üçlü ilişki incelenmiştir. Başka bir ifadeyle turizmin ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği üzerindeki etkisinin yanında ekonomik büyümenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisinin de ne olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin 2003-2018 arasındaki dönemi Sistem-GMM yöntemiyle analiz edilmiştir. Sonuçlar, turizm gelirlerinin ekonomik büyümeyi ve gelir eşitsizliğini pozitif yönlü etkilediğini göstermiştir. Buna göre, uluslararası turizm faaliyetleri ve bunun sonucunda gelirlerin artması, araştırma ülkelerinde ekonomik büyümeyi teşvik etmiştir. Bu bulgu turizme dayalı büyüme hipotezini desteklemiştir. Aynı zamanda turizm gelirlerindeki artış, araştırma ülkelerinde gelir eşitsizliğini daha da kötüleştirmektedir. Bu bulgu bir bakıma Kuznets eğrisini desteklemiştir. Bunun yanında ekonomik büyümenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi pozitif yönlü ve anlamlıdır. Kuznets eğrisinin doğrulandığı bu bulguya göre, ekonomik büyüme arttıkça gelir eşitsizliği de artmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Ekonomik Büyüme, Gelir Eşitsizliği, Sistem-GMM.

Abstract

Tourism positively affects economic growth through various channels. Among these channels, many other benefits can be listed, such as providing foreign exchange financing that countries need, catalyzing technological developments and innovations, increasing competitiveness and supporting employment. Besides economic growth, another factor closely related to tourism is income inequality. Income inequality is seen as an important socio-economic problem, especially in developing countries, and it is considered to be a top policy goal by policy

Turizm Faaliyetleri ve Ekonomik Büyüme ile Gelir Eşitsizliği Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği

practitioners and governments. In this study, the triple relationship between tourism and economic growth and income inequality has been examined. In other words, this study aims to determine the effects of tourism on economic growth and income inequality as well as the effect of economic growth on income inequality. For this purpose, the period between 2003-2018 of developed and developing countries has been analyzed by the System-GMM method. The results show that tourism revenues positively affect economic growth and income inequality. Accordingly, international tourism activities and the resulting increase in revenues stimulated economic growth in the study sample. This finding supported the tourism-based growth hypothesis. At the same time, the increase in tourism revenues worsens income inequality. This finding somewhat supported Kuznets curve. Besides, the effect of economic growth on income inequality is positive and significant. According to this finding, which confirms Kuznets curve, income inequality increased as economic growth increased.

Keywords: Tourism, Economic Growth, Income Inequality, System-GMM.

1. GİRİŞ

Turizm sektörü günümüzde uluslararası ticaretin önemli oyuncularından biri haline gelmesinin yanında artan destinasyon çeşitleri ve rekabet düzeyiyle birçok gelişmekte olan ülke için ana gelir kaynaklarından birini temsil eder olmuştur (<https://www.unwto.org/why-tourism>). Bu sektörün, fiziksel ve beşerî sermaye birikimini teşvik etmesi, teknoloji ve yeniliğin kullanılmasını zorunlu kılması gibi ekonomik büyüme sürecine farklı kanallardan olumlu katkıda bulunduğu kabul edilir (Brida vd., 2020:1). Gelişmiş ülkelerde turizm sektörü, inşaattan tarıma veya telekomünikasyona kadar birçok ilgili sektörde ekonomik ve istihdam açısından katkı sağlamıştır (<https://www.unwto.org/why-tourism>). Bunun yanında uluslararası turizm, diğer üretim süreçlerinde kullanılacak sermaye malları ve teknolojilerinin edinilmesini kolaylaştıran bir döviz kaynağı olmasının yanında hanehalkı geliri yaratma konusunda önemli bir rol oynamaktadır (Brida vd., 2020:1). Söz konusu faktörlerden ötürü turizm ve ekonomik büyüme ilişkisi, akademik literatürde çok yakından ve ilgiyle takip edilmiştir. Balaguer ve Cantavella-Jorda (2002), ihracata dayalı büyüme hipotezinde olduğu gibi turizm kaynaklı bir büyüme hipotezinin, turizmin genel anlamda uzun dönemli ekonomik büyümenin ana belirleyicisi olacağını ileri süren çeşitli argümanlar sunmuştur. Turizme dayalı büyüme modeli yaklaşımı, gelişmekte olan ülkeler ve geçmişte dünya ekonomisinde belirli bir ihracat faaliyeti için uygun bir yer arayan bazı gelişmiş ülkeler tarafından takip edilen ekonomik bir stratejidir (Nissan vd., 2011:1568).

Turizmin ekonomik büyüme sürecinde rolü ve katkıları göz önünde alındığında, bu sektörün hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde gelir eşitsizliğine ne ölçüde etki ettiğinin ortaya konulması gerekir. Bilhassa, ülkelerin sosyo-ekonomik açıdan geri kalmış bölgelerinde turizm faaliyetlerinin, bu kalkınma farklarını azaltmada itici bir güç olduğuna ve de refah düzeyinin artırılmasına katkı sağladığı kabul görmektedir. Ancak makroekonomik düzeyde, turizmin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisi gelir eşitsizliğinin giderilme konusunda da aynı etkiye sahip olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Bilhassa ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği ilişkisi sürece dahil edildiğinde, bu konu daha da önemli hale gelmiştir. Bu bakımdan, turizme dayalı bir büyüme hipotezi kabul edilirse ve buna göre turizmin büyümenin öncüsü olduğu dikkate alınırsa, turizmin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi iki farklı kanal üzerinden ortaya çıkacaktır. Birincisinin turizmin doğrudan gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi, ikincisi ise turizmin büyüme kanalı yoluyla gelir eşitsizliği üzerindeki etkisidir. Ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği ilişkisinin temelleri Kuznets (1955), seminal çalışmasına dayanır. Kuznets (1955), çalışmasında öne sürdüğü "Ters-U" hipotezine göre, ekonomik büyümenin başlangıç döneminde gelir eşitsizliği artarken, ilerleyen dönemlerde ters bir "U" biçiminde azalmaya başlar. Nitekim, günümüze kadar yapılan birçok araştırma iki değişken arasındaki ilişkiyi, bu hipotez çerçevesinde değerlendirmiştir. Benzer şekilde, turizm ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişki Kuznets Eğrisi üzerinden ele alınabilir. Bu çalışmada, turizm ve ekonomik büyüme ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişki Kuznet Eğrisi kapsamında ampirik olarak incelenmiştir. Bu doğrultuda,

araştırmada belirlenmiş olan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler örnekleme yoluyla turizmin ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği üzerindeki etkileri ayrı ayrı analiz edilmiştir.

Araştırma dört bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm giriş bölümüdür. İkinci bölümde literatürde daha önce yapılmış ampirik araştırmalardan bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmanın veri seti ve ekonometrik yöntemi açıklanmıştır. Dördüncü bölümde ise ekonometrik analizler sonucunda elde edilen bulgular verilerek, yorumlanmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde ilk olarak turizm ve ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiştir. Balaguer ve Cantavella-Jordá (2002), 1965-1999 dönemini içeren çeşitli alt devrelerde İspanya'da turizm ve büyüme ilişkisini incelemiştir. Johansen ve Granger testlerinin uygulandığı çalışmada turizme dayalı büyüme hipotezi doğrulanmıştır. Buna göre, İspanya'da uluslararası turizm ekonomik büyümeyi pozitif yönlü etkilemiştir. Nissan vd. (2011), 2000-2005 döneminde gelişmiş 10 Avrupa ülkesiyle, ABD'yi incelemiştir. Panel veri analizlerinin uygulandığı çalışmada turizmin ekonomik büyüme ve girişimcilik üzerinde pozitif yönlü etkisi olduğu gösterilmiştir. Tuğcu (2014), 1998-2011 döneminde Avrupa, Asya ve Afrika ülkelerini incelemiştir. Panel nedensellik analizlerinin uygulandığı çalışmada turizm ile ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğin yönünün ülke grubuna ve turizm göstergesine bağlı olduğu gösterilmiştir. Ayrıca, Avrupa ülkelerinin Akdeniz bölgesinde turizmden daha iyi büyüme sağladıkları tespit edilmiştir. Antonakakis vd., (2015), 1995-2012 döneminde 10 Avrupa ülkesini incelemiştir. Yayılma tablolarının kullanılarak karşılaştırma yapıldığı çalışmada turizm-ekonomik büyüme ilişkisi hem büyüklük hem de yön açısından zaman içinde istikrarlı olmadığı, bunun da turizme dayalı ekonomik büyüme (TLEG) ve ekonomik güdümlü turizm büyümesi (EDTG) hipotezlerinin zamana bağlı olduğu gösterilmiştir. Bayramoğlu ve Arı (2015), 1980-2013 döneminde Yunanistan üzerinden turizm ve büyüme ilişkisini incelemiştir. VAR Granger nedensellik testlerinin uygulandığı çalışmada Yunanistan'ı ziyaret eden yabancı turistlerin harcamalarından Yunanistan'ın %1 anlamlılık düzeyinde büyümesine doğru tek yönlü ve güçlü bir nedensellik olduğu gösterilmiştir. Wu ve Wu (2018), 1995-2015 döneminde 11 Asya ülkesini incelemiştir. Panel Granger analizlerinin uygulandığı çalışmada Kamboçya, Çin ve Malezya gibi bölgelerde büyüme hipotezi desteklenirken, ters bir biçimde Hong Kong, Endonezya, Filipinler ve Güney Kore gibi bölgeler için koruma hipotezine dair kanıtlar bulunmuştur. Makao ve Singapur'da çift yönlü nedensel bir ilişki bulunmuştur. Brida vd. (2020), 1995-2016 döneminde 80 ülkeyi incelemiştir. Kümeleme analizlerinin uygulandığı çalışmada turizm sektöründe yüksek ve düşük performanslı sahip, konjonktürel dalgalanmalara uygun iki ülke grubu ortaya konulmuştur. Buna göre, bazı ülkeler kümeler arasında hareket eder; düşük performanslı küme yayılma eğilimindeyken, yüksek performanslı olan (daha) kompakt olma eğilimindedir. İki grup arasındaki mesafe ise zamanla artmaktadır. Salawu (2020), 1995-2017 döneminde Nijerya'yı incelemiştir. ARDL sınır testi yaklaşımının uygulandığı çalışmada uzun dönemde turizm ile ekonomik büyüme arasında ilişki gözlenmezken, kısa dönemde turizmin ekonomik büyümeyi negatif yönlü etkilediği gösterilmiştir. Wu vd. (2020), 1995-2016 döneminde 11 Asya ülkesini incelemiştir. Granger nedensellik testlerinin uygulandığı çalışmada turizm, sermaye oluşumu ve ekonomik büyüme arasında güçlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğu gösterilmiştir.

Bu araştırmada turizmin ilişkisinin incelendiği bir diğer önemli unsur gelir eşitsizliğidir. Turizm ve gelir eşitsizliğine dair literatür incelendiğinde sınırlı sayıda çalışmaya ulaşılmıştır. Alam ve Paramati (2016), 1991-2012 döneminde 49 gelişmekte olan ülkeyi incelemiştir. Panel veri analizlerinin uygulandığı çalışmada turizmin gelir eşitsizliğini arttırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca, turizm gelirinin karesi üzerindeki uzun vadeli esneklikler, turizm geliri ile gelir eşitsizliği arasındaki Kuznets eğrisi hipotezinin varlığını doğrulamıştır. Buna göre, mevcut turizm seviyesi

iki katna çıkarsa, geliştirmekte olan ekonomilerde gelir eşitsizliği önemli ölçüde azalacaktır. Li vd. (2016), 1997-2010 döneminde Çin’de turizm ve bölgesel gelir eşitsizliği ilişkisini incelemiştir. Araştırmacılar, turizmin gelişmesinin bölgesel eşitsizliğin azalmasına önemli ölçüde katkıda bulunduğunu ve yurtiçi turizmin katkısının uluslararası turizme göre daha fazla olduğunu göstermiştir. Ma vd. (2019), 2015-2017 döneminde Çin’de koruma, ekoturizm, yoksulluk ve gelir eşitsizliği ilişkisini incelemiştir. Araştırmacılar, ekoturizmin yoksulluğu azalttığı, ancak özellikle doğa koruma alanlarının bulunduğu bölgelerde ikamet eden hanelerin gelir eşitsizliğini artırdığı gösterilmiştir. Chi (2020), 1995-2015 döneminde 20 gelişmiş ve 16 geliştirmekte olan ülkeyi incelemiştir. Panel veri analizlerinin uygulandığı çalışmada turizmin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi anlamsızken, geliştirmekte olan ülkelerde “N” şeklinde bir Kuznets eğrisini doğrulayacak biçimde turizm gelirleri arttıkça gelir eşitsizliğinin de arttığı, ilk dönüm noktasına ulaşıldığında iyileşmeye başladığı ancak ikinci dönüm noktasından sonra tekrar kötüleştiği, tespit edilmiştir.

Araştırmada son olarak büyüme ve gelir eşitsizliği ilişkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Iniguez-Montiel (2008), 1992-2008 döneminde Meksika’da yoksulluk, gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. Araştırmacı, 2000-2006 döneminde büyümenin yeniden dağıtımının gelir eşitsizliği ve yoksulluk üzerinde negatif yönlü, 2006 sonrasında ise büyümenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisinin pozitif yönlü olduğunu göstermiştir. Hasanov ve Izraeli (2011), 1960-2000 döneminde ABD’yi incelemiştir. Panel veri analizlerinin uygulandığı çalışmada gelir eşitsizliğinin büyüme üzerindeki etkisinin doğrusal olmadığı gösterilmiş, eşitsizliği azaltmak veya arttırmanın büyümeyi önemli ölçüde azalttığı tespit edilmiştir. Araştırmacılar, bu nedenle istikrarlı eşitsizliğin ekonomik büyüme açısından iyi olabileceğini savunmuştur. Vu vd. (2011), 2003-2007 döneminde 74 gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkeyi incelemiştir. Panel regresyon analizlerinin uygulandığı çalışmada eşitsizliğin tüm örneklemede ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin negatif yönlü olduğu gösterilmiştir. Araştırmacılar gelir eşitsizliğindeki artışların (azalışların) yüksek ve orta gelirli ülkelere göre düşük gelirli ülkelerde ekonomik kalkınmada daha fazla bozulmaya (genişlemeye) yol açtığını göstermiştir. Caraballo vd. (2017), 1980-2014 döneminde 112 geliştirmekte olan ülkeyi incelemiştir. Panel veri analizlerinin uygulandığı çalışmada gelir eşitsizliğinin klasik teoriye uygun bir biçimde daha zengin ülkeler için ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönlü bir etkisi olduğu ve ekonomi politik yaklaşımının da ileri sürdüğü gibi daha yoksul ülkeler için negatif yönlü bir etkisi olduğu gösterilmiştir. Michalek ve Vybostok (2019), 2005-2015 döneminde 28 AB ülkesini incelemiştir. Araştırmacılar ekonomik büyümenin yoksulluğu düşürdüğünü, fakat gelir eşitsizliği arttıkça yoksulluğun da arttığını göstermiştir. Aynı zamanda, araştırma kapsamında güçlü ekonomilere sahip ülkelerin bir kriz döneminde eşitsizlik ve yoksulluk gibi zorluklarla daha iyi başa çıkabileceği gözlenmiştir. Şengür (2020), 1995-2013 döneminde Geçiş ekonomilerini incelemiştir. Panel veri analizlerinin uygulandığı çalışmada Kuznets’in ters-U hipotezini destekleyecek biçimde ekonomik gelişmenin ilk dönemlerinde gelir eşitsizliğinin arttığı, sonraki dönemlerinde ise ekonomik büyümenin gelir eşitsizliğini azaltıcı bir etkiye sahip olduğu gösterilmiştir.

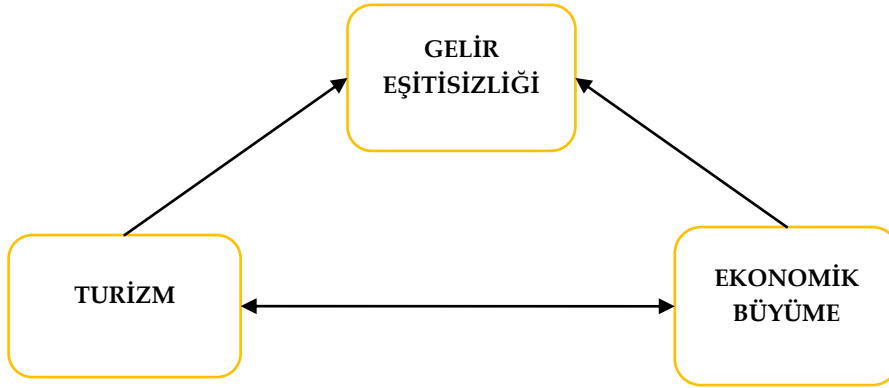
3. YÖNTEM VE VERİ SETİ

3.1. Yöntem

Bu araştırmada turizm ve ekonomik büyüme ile gelir eşitsizliği arasındaki üçlü ilişki incelenmiştir. Başka bir ifadeyle turizmin ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği üzerindeki etkisinin yanında ekonomik büyümenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisinin de ne olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylece, ilk olarak turizmin gelir eşitsizliği etkisi doğrudan bir şekilde, ikinci olarak ise büyüme üzerinden ne yönde ve ölçüde olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Araştırmada gelişmiş ve geliştirmekte olan 72 ülkenin 2003-2018 dönemi, dinamik panel veri analizlerinden Arellano ve Bover (1995), Blundell ve Bond (1998), İki Aşamalı Sistem

Genelleştirilmiş Momentler (Sistem-GMM) tahmincisi uygulanarak analiz edilmiştir. Sistem-GMM yöntemi birinci fark modelleri negatif yönlü ve otokorelasyonlu olduğu, T'nin N'den küçük olduğu veri setlerinde son derece etkindir. Araştırmada kullanılan kimi verilerdeki eksik datalar ve açıklayıcı değişkenlerin tam dışsal olup olmadığı göz önünde alındığında, değişkenler arasındaki dinamik ilişkinin tespiti için Sistem-GMM yönteminin en uygun analiz yaklaşımı olduğunda karar kılınmıştır.

Araştırmanın modeli Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Araştırma modeli

Araştırma kapsamında kurulan modellerin temel formülasyonu ise aşağıdaki gibidir:

$$LN (GSYH)_{it} = \alpha_0 + \beta_1 LN (TURIZM\_GELIR)_{it} + \beta_2 SAGHAR_{it} + \beta_3 NBH_{it} + \beta_4 DEF_{it} + \beta_5 SSO_{it} + \beta_6 DIS\_ACIK_{it} + \beta_7 DYSY_{it} + \mu_{it} \quad (1)$$

$$LN (GINI)_{it} = \alpha_0 + \beta_1 LN (TURIZM\_GELIR)_{it} + \beta_2 SAGHAR_{it} + \beta_3 NBH_{it} + \beta_4 DEF_{it} + \beta_5 SSO_{it} + \beta_6 DIS\_ACIK_{it} + \beta_7 DYSY_{it} + \mu_{it} \quad (2)$$

$$LN (GINI)_{it} = \alpha_0 + \beta_1 LN (GSYH)_{it} + \beta_2 SAGHAR_{it} + \beta_3 NBH_{it} + \beta_4 DEF_{it} + \beta_5 SSO_{it} + \beta_6 DIS\_ACIK_{it} + \beta_7 DYSY_{it} + \mu_{it} \quad (3)$$

$$LN (GSYH)_{it} = \alpha_0 + \beta_1 LN (TURIZM\_GELIR)_{it} + \beta_2 NBH_{it} + \beta_3 YBEK_{it} + \beta_4 SSO_{it} + \beta_5 DIS\_ACIK_{it} + \beta_6 SAGHAR_{it} + \mu_{it} \quad (4)$$

$$LN (GINI)_{it} = \alpha_0 + \beta_1 LN (TURIZM\_GELIR)_{it} + \beta_2 NBH_{it} + \beta_3 YBEK_{it} + \beta_4 SSO_{it} + \beta_5 DIS\_ACIK_{it} + \beta_6 SAGHAR_{it} + \mu_{it} \quad (5)$$

$$LN (GINI)_{it} = \alpha_0 + \beta_1 LN (GSYH)_{it} + \beta_2 NBH_{it} + \beta_3 YBEK_{it} + \beta_4 SSO_{it} + \beta_5 DIS\_ACIK_{it} + \beta_6 SAGHAR_{it} + \mu_{it} \quad (6)$$

Araştırmanın modeli ve formülasyonu doğrultusunda kurulan hipotezleri aşağıdaki gibidir:

- **H₀:** Araştırmada turizm ve ekonomik büyüme ile gelir eşitsizliği arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
- **H_{1a}:** Turizmin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif yönlü ve anlamlıdır.
- **H_{1b}:** Turizmin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi pozitif yönlü ve anlamlıdır.
- **H_{1c}:** Ekonomik büyümenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi pozitif yönlü ve anlamlıdır.

3.2. Veri Seti

Araştırma kapsamında kullanılan değişkenler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Değişkenleri

Değişken	Açıklama	Türü	Kaynak
LN (TURIZM_GELIR)	Uluslararası turizm gelirleri (ABD Doları)	Logaritmik dönüşümü yapılmıştır.	Dünya Bankası
LN (GSYH)	Sabit fiyatlarla GSYH (ABD Doları)	Logaritmik dönüşümü yapılmıştır.	Dünya Bankası
LN (GINI)	Gini endeks değeri	Logaritmik dönüşümü yapılmıştır.	https://fsolt.org/ (SWIID)
SAGHAR	Cari Sağlık harcamaları	GSYH’ye oranı alınmıştır.	Dünya Bankası
NBH	Nüfus (Beşerî sermaye)	Yıllık yüzde büyüme oranları alınmıştır.	Dünya Bankası
DEF	Deflatör (Enflasyon)	Yıllık yüzde değişim oranları alınmıştır.	Dünya Bankası
SSO	Sabit sermaye oluşumu	Yıllık yüzde büyüme oranları alınmıştır.	Dünya Bankası
DIS_ACIK	Dışa açıklık oranı	İhracat ve ithalat toplamının GSYH’ye oranı alınmıştır.	Dünya Bankası
DYSY	Doğrudan yabancı sermaye yatırımları (Net girişler)	GSYH’ye oranı alınmıştır.	Dünya Bankası
YBEK	Doğumda yaşam beklentisi	Düzye değerleri alınmıştır.	Dünya Bankası

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma kapsamında kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de verilmiştir. Tablo incelendiğinde kimi verilerin bir kısım dönemlerinin kayıp olduğu görülebilir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Gözlem	Ortalama	SS.	Min.	Max.
LN (TURIZM_GELİR)	1.080	22.286	1.555	17.893	26.250
LN (GSYH)	1.152	26.037	1.736	22.007	30.513
LN (GINI)	1.081	3.566	.216	3.131	4.092
SAGHAR	1.008	7.061	2.514	2.172	17.073
NBH	1.152	.838	1.041	-9.080	7.786
DEF	1.152	4.860	5.423	-9.729	41.119
SSO	1.116	4.785	9.785	-50.486	52.872
DIS_ACIK	1.119	.864	.520	.156	3.956
DYSY	1.152	4.280	6.942	-46.123	86.610
YBEK	1.080	74.958	6.165	50.518	84.099

Turizm ve ekonomik büyüme ile gelir eşitsizliği arasındaki ekonometrik ilişkiyi gösteren Sistem-GMM bulguları Tablo 3’de verilmiştir. Analiz bulguları incelendiğinde, bir ve dördüncü modellerde turizmin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Modeller incelendiğinde her iki modelde de LN (GSYH)’nin bir gecikmeli değerinin bağımlı değişken üzerindeki etkisi anlamlı ve pozitif yönlüdür. Buna göre, GSYH’nin bir dönem önceki değeri u değişkeni olumlu etkilemektedir. Açıklayıcı değişken olan LN (TURIZM_GELİR)’in LN (GSYH) üzerindeki etkisi hem bir hem de ikinci modelde pozitif yönlü ve anlamlıdır. Buna göre, LN (TURIZM_GELİR) arttıkça LN (GSYH)’de artmaktadır. Kontrol değişkenlerinden sadece birinci modeldeki DEF’in LN (GSYH) üzerindeki etkisi anlamsız bulunmuş, diğer kontrol değişkenlerinin LN (GSYH) üzerindeki etkisi anlamlı bulunmuştur. Araştırmada ikinci olarak Turizmin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi Sistem-GMM yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz bulguları ikinci ve beşinci modellerde verilmiştir. Modeller incelendiğinde LN (GINI)’nin bir gecikmeli değerinin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin pozitif yönlü ve anlamlı olduğu görülmüştür. Buna göre, LN (GINI)’nin bir dönem önceki etkisi bu değişkeni olumsuz etkileyerek arttırmaktadır. Açıklayıcı değişken olan LN (TURIZM_GELİR)’in LN (GINI) üzerindeki etkisi her iki modelde de pozitif yönlü ve anlamlıdır. Buna göre, LN (TURIZM_GELİR) arttıkça LN (GINI) artmaktadır. Kontrol değişkenlerinden sadece ikinci modelde DEF’in LN(GINI) üzerindeki etkisi anlamsızdır. Araştırmada üçüncü olarak ekonomik büyümenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi incelenmiştir. Sistem-GMM bulguları üçüncü ve altıncı modellerde verilmiştir. Modeller incelendiğinde, bağımlı değişken olan LN (GINI)’nin bir gecikmeli değerinin bu değişken üzerindeki etkisinin pozitif yönlü ve anlamlı olduğu görülmüştür. Açıklayıcı değişken olan LN (GSYH)’nin LN (GINI) üzerindeki etkisi her iki modelde de pozitif yönlü ve anlamlıdır. Buna göre, LN (GSYH) arttıkça LN (GINI) olumsuz etkilenmiş ve artmıştır. Kontrol değişkenlerinin LN (GINI) üzerindeki etkisi üçüncü modelde DEF için, altıncı modelde ise SSO için anlamsızdır. Modellerin bir bütün olarak anlamlı olduğunu gösteren Wald testleri tüm modeller için anlamlıdır. Beklenildiği üzere modellerde AR (1) durumunda negatif yönlü otokorelasyon sorunu tespit edilmiş, AR (2)’de bu sorun ortadan kalkmıştır. Araçların geçerliliğini gösteren Sargan testleri bütün modellerde aşırı tanımlama kısıtlamalarının geçerli olduğunu doğrulamıştır.

Turizm Faaliyetleri ve Ekonomik Büyüme ile Gelir Eşitsizliği Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği

Tablo 3. Sistem-GMM Modelleri

Değişken	1	2	3	4	5	6
LN (GSYH) (-1)	1.002*** (.000)			1.003*** (.000)		
LN (GINI) (-1)		.961*** (.001)	.951*** (.001)		.965*** (.001)	.953*** (.001)
LN (GSYH)			.007*** (.000)			.008*** (.000)
LN (TURİZM_GELİR)	.002*** (.000)	.007*** (.000)		.004*** (.000)	.008*** (.000)	
SAGHAR	-.015*** (.000)	-.001*** (.000)	-.0006*** (.000)	-.015*** (.000)	-.0004*** (.000)	.0002*** (.000)
NBH	-.013*** (.000)	.002*** (.000)	.003*** (.000)	-.014*** (.000)	.002*** (.000)	.003*** (.000)
DEF	-.000006 (.000)	-.00002 (.000)	-.00001 (.000)			
SSO	.002*** (.000)	.00002*** (4.42e)	6.80e (3.82e)	.002*** (.000)	.00001*** (4.13e)	-1.60e (4.24e)
DIS_ACIK	.019*** (.003)	-.028*** (.001)	-.022*** (.000)	.029*** (.002)	-.028*** (.001)	-.018*** (.000)
DYSY	.0005*** (.000)	-.00003*** (7.07e)	-.00004*** (5.03e)			
YBEK				-.001*** (.000)	-.0008*** (.000)	-.0007*** (.000)
ARAÇ	97	97	97	96	96	96
GÖZLEM	909	892	892	909	892	892
WALD (χ^2)	2.99e [0.000]	1.67e [0.000]	1.47e [0.000]	4.27e [0.000]	1.10e [0.000]	1.42e [0.000]
AR (1)	-3.902 [0.000]	-3.087 [0.002]	-3.126 [0.001]	-3.821 [0.000]	-3.054 [0.002]	-3.111 [0.001]
AR (2)	-1.770 [0.076]	-1.367 [0.171]	-1.418 [0.156]	-1.81 [0.070]	-1.354 [0.175]	-1.421 [0.155]
SARGAN (χ^2)	69.946 [0.932]	65.177 [0.972]	69.355 [0.939]	68.873 [0.944]	66.000 [0.967]	67.723 [0.954]

***, ** ve * sırasıyla $p \leq 0.01$, $p \leq 0.05$ ve $p \leq 0.10$ anlamlılığı temsil etmiştir.

NOT: Bir ve dördüncü modellerde bağımlı değişken LN (GSYH), iki, üç, beş ve altıncı modellerde bağımlı değişken LN (GINI)'dir.

Tablo 4'de araştırma kapsamında kurulan hipotezlerin geçerlilik durumları verilmiştir. Buna göre, null hipotez olan " H_0 " hipotezi reddedilmiş ve diğerleri doğrulanarak kabul edilmiştir.

Tablo 4. Araştırma Hipotezleri

Hipotez	Kabul/Ret	Açıklama
H0: Araştırmada turizm ve ekonomik büyüme ile gelir eşitsizliği arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	Ret	Değişkenler arasında ilişki vardır.
H1a: Turizmin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif yönlü ve anlamlıdır.	Kabul	Turizm büyüme pozitif yönlü etkilemiştir.
H1b: Turizmin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi pozitif yönlü ve anlamlıdır.	Kabul	Turizm gelir eşitsizliğini pozitif yönlü etkilemiştir.
H1c: Ekonomik büyümenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi pozitif yönlü ve anlamlıdır.	Kabul	Ekonomik büyüme gelir eşitsizliğini pozitif yönlü etkilemiştir.

SONUÇ

Turizm, çeşitli kanallar aracılığıyla ekonomik büyüme olumlu etkilemektedir. Bunlar arasında ülkelerin ihtiyaç duyduğu döviz finansmanını sağlaması, teknolojik gelişme ve yenilikleri zorunlu kılması, rekabetçiliği artırması ve istihdamı desteklemesi gibi başka birçok faydası sıralanabilir. Turizm ve büyüme arasındaki bu güçlü ilişki göz önüne alınarak, literatürde ihracata dayalı büyüme modeli hipotezi emsal alınmış ve turizme dayalı büyüme modeli hipotezi geliştirilmiştir. Turizmin ekonomik büyümenin yanı sıra yakın ilişkili olduğu bir diğer faktör gelir eşitsizliğidir. Gelir eşitsizliği, özellikle gelişmekte olan ülkelerde önemli bir sosyo-ekonomik sorun olarak görülmekte ve politika uygulayıcıları ile hükümetler tarafından en öncelikli politika amaçları arasında sayılmaktadır. Hemen hemen bütün ülkelerde en üst gelir grubuyla en alt gelir grubu arasındaki sosyo-ekonomik fark gittikçe açılmaktadır. Bu durum, sosyal, ekonomik ve çevresel boyutları içeren sürdürülebilir kalkınma için de ciddi bir problemdir. Bununla birlikte, turizmin özellikle gelir eşitsizliği farkının çok yüksek olduğu alt bölgelerin kalkınmasına yardımcı olduğuna inanılır. Ancak ülkelerin genel eşitsizlik düzeyi hesaba katıldığında farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Bundan ötürü ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği ilişkisini gösteren Kuznets eğrisi turizm ve gelir eşitsizliği için de geçerli olabilmektedir. Kuznets eğrisine göre, ekonomik büyümenin başlangıç aşamasında gelir eşitsizliği artmakta, sonraki aşamalarında ise azalmaktadır. Aynı durum turizmin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi için de söz konusu olabilmektedir.

Bu araştırmada turizmin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi iki farklı kanal üzerinden incelenmiştir. Birincisi, turizmin doğrudan gelir eşitsizliği üzerindeki etkisidir. İkincisi ise turizmin ekonomik büyüme yoluyla gelir eşitsizliği üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Burada üçlü bir diğer saç ayağı olarak ekonomik büyümenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi de analiz edilmiştir. Sonuçlar, turizm gelirlerinin ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliğini pozitif yönlü etkilediğini göstermiştir. Buna göre, uluslararası turizm faaliyetleri ve bunun sonucunda gelirlerin artması, araştırma ülkelerinde ekonomik büyüme teşvik etmiştir. Bu bulgu turizme dayalı büyüme hipotezini desteklemiştir. Aynı zamanda turizm gelirlerindeki artış, araştırma ülkelerinde gelir eşitsizliğini daha da kötüleştirilmektedir. Bu bulgu bir bakıma Kuznets eğrisini desteklemiştir (Ters-U'nun başlangıç aşaması). Bunun yanında ekonomik büyümenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi pozitif yönlü ve anlamlıdır. Kuznets eğrisinin doğrulandığı bu bulguya göre, ekonomik büyüme arttıkça gelir eşitsizliği de artmıştır. Araştırma bulguları, turizmin hem doğrudan hem de ekonomik büyüme üzerinden gelir eşitsizliğini daha kötüleştirdiğini göstermiştir. Bu bulgular politika yapıcılar ve araştırmacılar açısından önemli imalar içermektedir. Billassa, politika yapıcılar, turizm politikalarını geliştirirken, bunun ekonomik büyümeye olumlu etkisi kadar gelir eşitsizliğine olan olumsuz etkisini de göz önünde bulundurması gerekir.

KAYNAKÇA

- Alam, M. S., & Paramati, S. R. (2016). The Impact of Tourism on Income Inequality in Developing Economies: Does Kuznets Curve Hypothesis Exist? *Annals of Tourism Research*, 61, 111–126.
- Antonakakis, N., Dragouni, M., & Filis, G. (2015). How Strong Is The Linkage between Tourism and Economic Growth in Europe? *Economic Modelling*, 44, 142–155.
- Arellano, M., & Bover, O. (1995). Another Look at The Instrumental Variable Estimation of Error-Components Models. *Journal of Econometrics*, 68, 29-51.
- Balaguer, J., & Cantavella-Jordá, M. (2002). Tourism as a Longrun Economic Growth Factor: The Spanish Case. *Applied Economics*, 34(7), 877-884, DOI:10.1080/00036840110058923
- Bayramoğlu, T., & Arı, Y. O. (2015). The Relationship between Tourism and Economic Growth in Greece Economy: A Time Series Analysis. *Computational Methods in Social Sciences*, III (1), 89-93.
- Brida, J. G., Gomez, D. M., & Segarra, V. (2020). On The Empirical Relationship Between Tourism and Economic Growth. *Tourism Management*, 81, 104131, 1-11.
- Blundell, R., & Bond, S. (1998). Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models. *Journal of Econometrics*, 87, 115-143.
- Caraballo, M. A., Dabus, C., & Delbianco, F. (2017). Income Inequality and Economic Growth Revisited. A Note. *Journal of International Development*, 29, 1025–1029, DOI: 10.1002/jid.3300
- Chi, J. (2020): Revisiting the tourism-inequality nexus: Evidence from A Panel of Developed and Developing Economies, *Current Issues in Tourism*, DOI:10.1080/13683500.2020.1743243
- Hasanov, F., & Izraelli, O. (2011). Income Inequality, Economic Growth, and The Distribution of Income Gains: Evidence from The U.S. States. *Journal of Regional Science*, 51(3), 518–539.
- Inguez-Montel, A.J. (2008). Growth with Equity for the Development of Mexico: Poverty, Inequality, and Economic Growth (1992–2008). *World Development*, 36, 313–326, <http://dx.doi.org/10.1016/j.worlddev.2014.01.011>
- Kuznets, S. (1955). Economic Growth and Income Inequality. *The American Economic Review*, XLV (1), 1-28.
- Li, H., Chen, J.L., Li, G., & Goh, C. (2016). Tourism and regional income inequality: Evidence from China. *Annals of Tourism Research*, 58, 81–99.
- Ma, B., Cai, Z., Zheng, J., & Wen, Y. (2019). Conservation, Ecotourism, Poverty, and Income Inequality – A Case Study Of Nature Reserves in Qinling, China. *World Development*, 115, 236–244.
- Michalek, A., & Výboštok, J. (2019). Economic Growth, Inequality and Poverty in the EU. *Soc Indic Res*, 141, 611–630, <https://doi.org/10.1007/s11205-018-1858-7>
- Nissan, E., Galindo, M. A., & Méndez, M. T. (2011). Relationship between Tourism and Economic Growth. *The Service Industries Journal*, 31(10), 1567-1572, DOI: 10.1080/02642069.2010.485636
- Salawu, M. K. (2020). Tourism and Economic Growth in African Largest Economy. *Eurasian Journal of Economics and Finance*, 8(2), 68-84, DOI: 10.15604/ejef.2020.08.02.002
- Şengür, M. (2020). Gelir Eşitsizliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Geçiş Ekonomileri Üzerine Panel Veri Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(1), 331 – 346.
- SWIID, <https://fsolt.org/>, Erişim Tarihi:15.09.2020
- Tugcu, C. T. (2014). Tourism And Economic Growth Nexus Revisited: A Panel Causality Analysis for The Case of The Mediterranean Region. *Tourism Management*, 42, 207-212.
- UNWTO, (<https://www.unwto.org/why-tourism>), Erişim Tarihi: 15.09.2020

- Vu, H., & Mukhopadhaya, P. (2011). Reassessing the Relationship between Economic Growth and Inequality. *Economic Papers*, 30(2), 265–272.
- World Bank, <https://www.worldbank.org/>, Erişim Tarihi: 15.09.2020
- Wu, T.P., & Wu, H. C. (2018). Tourism and Economic Growth in Asia: A Bootstrap Multivariate Panel Granger Causality. *Int J Tourism Res.*, 21, 87–96. DOI: 10.1002/jtr.2243
- Wu, T.P., Wu, H. C., Wu, Y. Y., Liu, Y. T., & Wu, S. T. (2020). Causality between Tourism and Economic Growth, *Journal of China Tourism Research*, DOI: 10.1080/19388160.2020.1801545.

Turizm Faaliyetleri ve Ekonomik Büyüme ile Gelir Eşitsizliği Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği

EK-1. Araştırma Ülkeleri:

Arjantin, Avustralya, Avusturya, Bangladeş, Bolivya, Botswana, Brezilya, Bulgaristan, Kamerun, Kanada, Şili, Çin, Kolombiya, Kosta Rika, Sırbistan, Çekya, Danimarka, Ekvator, Mısır, Finlandiya, Fransa, Gürcistan, Almanya, Yunanistan, Macaristan, Hindistan, Endonezya, İrlanda, İsrail, İtalya, Jamaika, Japonya, Ürdün, Kazakistan, Kenya, Güney Kore, Kırgızistan, Letonya, Litvanya, Malezya, Meksika, Moldova, Fas, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Pakistan, Panama, Paraguay, Peru, Filipinler, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya, Hırvatistan, Singapur, Slovakya, Slovenya, Güney Afrika, İspanya, İsveç, İsviçre, Tayland, Tunus, Türkiye, Ukrayna, İngiltere, ABD, Uruguay, Vietnam.